

DEMOKRATISKT KULTURARV –
NATIONELLA INSTITUTIONER
UNIVERSELLA VÄRDEN
LOKALA PRAKTIKER

PETER ARONSSON

Demokrativärdena är på agendan. Från regeringsform till kulturpolitik genomsyras portalparagraferna för den statliga politiken av högtidliga ord om allas ansvar och den fortsatta utmaningen att demokratisera politikens former och innehåll. Det ligger något anmärkningsvärt och tänkvärt i att dessa krav ställs, från den politiska apparaten själv, samtidigt som den allmänna och lika rösträtten redan firat sin åttioårsdag. Är inte demokratin säkrad och skyddad en gång för alla genom införande av parlamentarism, hemliga, lika och allmänna val samt skydd för de grundläggande mänskliga rättigheterna? Var finns hoten mot demokratin? Man skönjer i debatten framför allt två hotbilder: medborgarnas tilltagande ointresse eller förakt för det politiska systemet samt styrkan i globaliserande krafter som påverkar det nationella politiska systemets handlingsutrymme.

När vi ser politiska demonstrationer rör de oftare protester mot de globala krafterna, antingen det är i form av vad som uppfattas som dess drivande organisationer i toppen eller dess praktiska aktörer i det lilla, som immigranter eller låglönekonkurrenter. Höger – vänsterskalan är inte helt tillämplig här då bevekelsegrunderna för bägge protesterna kan komma från båda hållen.

När det gäller demonstrationer på gator och torg eller medborgaruppprop med krav på en demokratisk kulturpolitik så ser vi inget som liknar de folkriksdagar och namnlistor som samlades in under slutet av 1800-talet med krav på allmän och lika rösträtt eller som kvinnorörelsen idag kan uppstå till stöd för en radikalare feministisk politik. I riksdagen finns egentligen bara smärre skillnader mellan partierna om hur man ska ställa sig till privata initiativ, sponsring och fritt inträde. Vetenskapligt och inom professionen rasar mer intensiva åsiktsskillnader om vilka sidor museerna ska utveckla: de publika eller de vetenskapligt samlingsorienterade, värnet om materialet som vittnar om det förflutna eller samtidsorienterade aktiviteter oberoende av samlingarna?

Men striderna tycks framför allt finna sina kombattanter bland de professionella och enstaka mer eller mindre professionella debattörer. Någon

medborgarrörelse eller något upprop bland kulturarvsbrukarna rör det sig inte om. Ska man tolka detta som en oproblematisk konsensus kring kulturrens och kulturarvets höga värde på tvärs av politisk hemvist, eller som en växande likgiltighet för ett kulturarv som inte betyder något livsavgörande, men som har en plats bland annan underhållning – om den håller måttet.

Ungefär samtidigt som andra vågens kvinnorörelse organiserades, under 1960-talet, formas vad vi kan kalla andra vågens demokratiska kulturpolitik. Den mycket omskrivna 1974 års kulturpolitik avsåg att bredda både former och deltagande i det svenska kulturlivet.

Under 1990-talet har ”det svenska” blivit mer av en problembeskrivning än en välfärdsstatlig styrkeposition. Demokratifrågorna kommer in i en kontext där en globaliserad kapitalism stärkt sina positioner på nationalstaternas bekostnad. De välfärdsstatliga kraven från medborgarna har inte minskat, bara betalningsviljan. Kulturvetenskapernas självklara nationella inbäddning och kunskapsteoretiska självförtroende är ifrågasatt.

Sammantaget gör detta att politiken är på jakt efter områden där man kan spela roll, utveckla handlingskraft (och därmed legitimitet), utan att det kostar för mycket. Kan man dessutom finna ett sätt att utveckla nya näringar, eller i vart fall meningsfull välfärd och sysselsättning åt medborgarna utan att utmana marknadens mekanismer, så mycket bättre. De nationella institutionerna söker i lika mån en ny bas för sin vittrande nationella legitimitet. I det omgivande samhället sväller historieintresset i film, böcker, tv-program och kulturturistiska satsningar och man frågar sig naturligtvis vilken roll man som institutionell, offentligt finansierad aktör, kan och ska spela i detta landskap. Det råder ingen tvekan om att ett omfattande historiebruk materialiseras utanför kulturarvsinstitutionerna.

En första terminologisk fråga är vad begreppet kulturarv omfattar. Den vetenskapliga diskussionen kring begreppet startade i Sverige tämligen omgående efter dess politiska introduktion i kulturmiljömålen 1988.¹

Definitioner är i vetenskapliga sammanhang funktionella verktyg. De ska fungera för att lösa uppgifter. För att lättare kunna skilja på processer som är initierade av offentliga organ med politiska uppdrag och andra historiebruk så arbetar jag med ett snävt kulturarvsbegrepp: ”kulturarv är det som skapas genom institutionaliserade praktiker som i egna och andras ögon syf-

¹ Anshelm, 1993. För grundläggande utredningar om detta se Beckman, 1993; Beckman, 1998; Pettersson, 2003. En översikt i Aronsson, 2004, s. 40ff, 143ff, 156ff.

tar till att skydda, bevara och förmedla historiska artefakter och minnen”.² Kulturpolitikens användning av begreppet är betydligt vidare och i praktiken finns stora variationer mellan denna smala, institutionella avgränsning och ett vitt antropologiskt fält av allt som gör oss till dem vi är. Författarna i antologin använder också skilda definitioner och texterna utgör därmed inlägg i debatten om vad kulturarv är och kan vara som begrepp och praktik.

Om just politiken kring kulturarvet ska kunna studeras gäller det att uppmärksamma just det gränsskikt där delar av kulturen förs in, eller för den delen förs ut ur fältet, eller aldrig släpps in, i den offentligt hallstämplade kulturpolitiken. Detta är också kulturarvspolitik, men en sida i den som ofta sker utan offentlig genomlysning eller debatt, dess baksida. Det privata samlandet med Antikrundan på teve som ett offentligt rum och den individuella släktforskningen är två sådana exempel på historiebruk som naturligtvis spelar roll för institutionernas val av aktiviteter, men som inte är införlivade med dem. Men om en demokratisk kulturarvspolitik betyder anpassning och stöd till dessa spridda folkliga former eller ett uppdrag att motverka dem och sprida former av kulturarv som inte klarar sig ”på marknaden” eller i civilsamhället är eller borde vara en omdiskuterad fråga.

I en principiell motsatsställning till hela idén om demokratiskt kulturarv ligger frågan om expertis och vetenskap. Hur förhåller sig kunskap till demokratiska krav? I en ideal modell för liberalt samspel mellan dessa så blir det förnuftiga kunskapsamtalet de demokratiska idealens hemvist. I realiteten, med ändliga resurser, sätts praktiker som syftar till akademisk kunskapsuppbyggnad ofta i motsatsställning till krav på publiktillvänd verksamhet baserad på deltagardemokratiska principer.

Mot denna expertroll, med starka rötter i 1800-talets musei- och universitetsrevolution, måste man idag föra den än starkare kraften i en marknadslogik som vänder sig till begäret efter förflutenhet som estetiskt, affektivt, existentiellt värde. En fråga som då reser sig är om detta är i linje med ett demokratiskt medborgarintresse eller ännu en av marknadsekonominns skadeverkningar som 1974 års kulturpolitik skulle motverka?

En avgörande meningsgivande berättelse kring det förflutna har varit frågan om Fäderneslandet, förstått både som politisk hemvist, staten, en historisk och språklig gemenskap benämnd nationen och ett lokalt livssammanhang länge kallat hembygden. Detta anses idag vara mer av ett hinder och en fara i en mångkulturell värld. Kraven på att få gemenskaper representerade på museer har emellertid inte minskat. Allt fler kulturella minoriteter kräver sin plats i (den nationella!) offentligheten.

² Aronsson & Hillström, 2005.

Ett samlat svar på frågan om i vilken mening ett demokratiskt kulturarv är för handen, är möjligt eller önskvärt, kräver att dessa komplicerade, men också meningsgivande och relevansgörande, sammanhang hålls levande.

DEMOKRATISYN BEHÖVER KLARGÖRAS

Den första mest basala uppdelningen mellan demokratiska ideal är den mellan en direktdemokratisk och en representativ. Bägge tar dock den politiska komuniteten för given. De senare decenniernas nationalismforskning, postkolonial och feministisk kritik har gjort detta omöjligt. Diskussionen om konstruktionen av den politiska gemenskapen genom etniskt släktskap eller konstitutionell bekännelse ibland identifierade med en tysk respektive fransk nationskonstruktion blir (återigen) en allt viktigare identitetspolitisk och demokratiteoretisk angelägenhet.

Den andra uppdelningen hanterar frågan om ”hur stor” politiken är och ska vara i relation till andra samhällsfärer. Hur ser gränserna ut mot juridiskt säkrade rättigheter, det enskilt disponerade och det gemensamt organiserade men icke-statliga, civilsamhället? Det är här vi känner igen högervänster diskussionen tydligast med ideal om en mindre stat i ett konservativt och liberalt läger och en större i socialistiska och kommunistiska visioner. I ett land som Sverige kan man konstatera att trots principiella åsiktsskillnader har det rått enighet i de flesta politiska beslut som expanderat statsmaktens revir till en offentlig sektor. Medborgarskapets innebörd har successivt utvidgats från juridisk rättssäkerhet till politiska rättigheter och sociala förmåner till bägge könen.³ Allt detta ännu fast förankrat inom nationalstatens ram även om föreställningar om en global ordning och rättvisa söker institutionella former.

En ståndpunkt mellan den partikulariserande, etniska och den universaliserande, konstitutionella är olika varianter av kommunitära teorier som betonar skapandet av gemenskap genom sedvänjor och samhällsbygge som själva demokratins ryggrad. Tydliggörandet av en gemensam sektor med en annan logik än den formella politiken blev stark både internationellt och i Sverige från det sena 1980-talet. Det kan ses som en reaktion på en stark liberal ideologivåg som argumenterade för minskade statliga åtaganden, men som i detta fallet inte såg alternativet som renodlad privatisering. På många sätt liknar detta den process som ledde till att länder över hela Västvärlden 150 år tidigare, vid den liberala statens födelse, inrättade vad man kallade ”kommuner” som ett svar på gemensamma utmaningar, men inte statligt motiverade.⁴

³ Rothstein, 1994; Uddhammar, 1993.

⁴ Trägårdh, 1995; Aronsson, 2001.

Robert Putnam har med stort genomslag argumenterat för att det finns en klar länk mellan intensivt utbyte i organiserade frivilligformer och en positiv utveckling både av demokrati och ekonomi. Som en slags motsats till denna lokaliserade, kulturellt kontextualiserade version kan vi se det hävdande av demokratiska (universella) rättigheter som en egentligen utomdemokratisk bas för konstitutionens gränser och fundament: allas lika värde, fri åsiktsbildning och en politisk apparat som avspeglar majoritetens vilja i fria och öppna val. Den negativa spiralen uppstår när individualismen dras till sin spets och människor väljer att avstå från social aktivitet.⁵

De olika demokratiteoretiska perspektiven får konsekvenser för hur den demokratiska potentialen i kulturarvspolitiken artikuleras. Om vi bortser från frågeställningen om hur omfattande det politiska åtagandet ska vara så kan de två andra dimensionerna brytas mot varandra till fyra positioner. En direktdemokratisk uppfattning blir i en etnisk variant ett kulturarv som uttrycker den egna gruppens självbild. I en mer universaliserande förståelse spelas identitetsrepresentation ner, ofta som något negativt och etablerandet av en arena för dialog och demokratiska processer med fasta spelregler blir huvudsyftet; ett kulturhistoriskt museum blir en arena för kulturmöten, ett torg.

I den representativa varianten vilar det demokratiska innehållet på en fostran eller förmedling, idealt av en vetenskapligt, förnuftigt grundad politisk process som legitimerar en identitet som sammanfaller med det politiska systemet. Det vetenskapliga eller konstnärliga spridandet av sanningar som högsta mål sammanfaller med en representativ demokratimodell som omhuldar universaliserande värden.

	Etnisk	Universaliserande
Direkt	Givna grupper uttrycker sin självsyn	Bygga och förstärka nya värden i dialog
Representativ	Politiskt definierade mål: identitetspolitik	Politiskt definierade mål: förmedling, spridning

Vi kan alltså se genomslag för olika former av demokratisyn i några olika föreställningar om relationen mellan politik och kulturarv.

Vi kan nu vända på steken och ställa några hypoteser om vilka demokratiska aspekter som är tänkbare målsättningar och effekter av kulturarvspolitikens intentioner och praktiker som de gestaltats under senare decennier.

⁵ Putnam, Leonardi & Nanetti, 1992; Putnam, 2001.

En del av dessa kan rymmas inom både direktdemokratiska och representativa demokratiideal:

1. Förstärkning av och fördjupning av *känsla och respekt för den demokratiska gruppen* (nationalism – mångkultur)
2. Demokratisk *fostran*, genom överföring av ej förhandlingsbara *demokratiska värden* (lika värde–tolerans).
3. Demokratisk *spridning och förmedling* av kulturarvets kulturhistoriska värden till 'eftersatta/svaga/marginaliserade/nya' grupper.
4. Demokratisk *insamling, vård, skydd och forskning* för samma grupperns egna erfarenheter och kulturarv.
5. Demokratiskt *deltagande i historieanvändning*, genom att medborgarna själva styr, deltar i eller kompletterar de professionella kulturarvsprocesserna.

För mig framstår det som klart att 1 och 3 har lång tradition som erkända och kultiverade värden inom kulturarvssektorn. 4 kan ses som enkel kombination av expertvärden och demokratiserad verklighetsbeskrivning. På sätt och vis kan 1 och 2 ses som liknande typer av socialiserande värden, där den första typen kommer före den senare i tid. Bryggan utgörs av en glidning från en etnisk definition, eller som man sa tidigare nation eller folkstam, som grunden för gemenskapen, till en baserad på universellt förstådd värdegemenskap.

Den explosion av processer utanför institutionerna som uppmärksammas under 5 är en av de mest svårfångade och intressanta och rör nya former för politik och politisk styrning som växer fram i vår tid.

1900-talets historia är inte en enkel resa av triumf och framsteg för vetenskap och förnuft. Sätten att hantera den dubbla historien av Framsteg och Förintelse är flera. Det onda kan isoleras till avsteg från förnuftets och upplysningens väg, det kan lokaliseras till en ond ådra i människan eller kan det förstås som en "upplysningens dialektik". I den sistnämnda hållningen, som jag menar bär på en väsentlig och allvarlig uppmaning till självreflektion hos forskarna, lägger sig de totalitära praktikerna nära vetenskapens sanninganspråk.⁶ I liberal teori finns, liksom hos Putnam ovan, bara positivt förstärkande spiraler mellan förnuft, demokratiska och ekonomiska värden. I linje med en mer civilisationskritisk ådra från Nietzsche över Frank-

⁶ Horkheimer & Adorno, 1981; Bauman, 1991.

furtskolan till Foucault och Bauman är det onda en mer integrerad del av moderniteten.

För akademins hållning till detta kan man tillföra ett par hållningar som rör dess roll som kunskapsinstitution. Jag säger tillföra, för det är inte varken en orimlig eller ovanlig position att särskilt inom de musei- och kulturarvsnära akademiska disciplinerna finna hållningar som ligger nära de ovan.

6. *Kunskapen är och ska vara fristående* från moraliska sammanhang och därmed från de krafter som formar kulturarvets med nödvändighet förenklade budskap.⁷
7. Det politiskt legitima deltagandet är *kritik*, av etablerade sanningar och maktförhållanden.
8. Det är akademiskt legitimt att tala för "*svaga grupperns bästa*".
9. *Kunskap är maktutövning*. Försöken att tala i andras ställe är bara en mer raffinerad form av makt än den öppna utövningen.

Reflektion över forskningspraktikens politiska roll är sällsynt trängande i kulturarvsforskningen.

Jag vill nu fördjupa diskussionen om demokrati och kulturarv på några punkter där flera av dessa aspekter löper samman. Vilka politiska kommuniteter skapar kulturarvsprocesser? Vilken roll spelar det offentliga erkännandet av vissa processer som kulturarv?

VILKA POLITISKA KOMMUNITETER SKAPAR KULTURARVSPROCESSER?

En stor del av den kulturvetenskapliga forskningen har syftat till att expandera, problematisera, kulturalisera och relativisera det nationella som objekt, tolkningsram och relevansskapare. Rötterna till liksom strategierna för denna problematisering är flerfaldiga. Med framväxten av ett allt mer dominerande kulturalistiskt och konstruktivistiskt vetenskapsparadigm faller det sig konsekvent att även det politiska och kulturella livets ramar drabbas av samma metodiska angrepp. Trådarna från Berger & Luckmans *The social construction of reality* till de brittiska kulturalistiska marxisternas *The invention of tradition* är i backspegeln tämligen tydliga.⁸ Den andra aspekt som stimulerade denna kritiska sida var den efter Edward Said växande

⁷ Lowenthal, 1996.

⁸ Berger & Luckmann, 1967; Hobsbawm & Ranger, 1992.

post-koloniala kritiken av en alltför självklar etnocentrisk utgångspunkt i studiet av andra kulturer.⁹

Den svenska forskningen har även brottats med begreppet svenskhet alltsedan slutet av 1980-talet. Flera studier visar hur seg själva den kulturell-nationalistiska utgångspunkten är även i forskning som uttryckligen tar avstånd från en sådan tolkningsram.¹⁰

Det råder en tämligen ensartad uppfattning om att det nationalstatliga perspektivet dominerat svensk forskning och även svensk kultur. Detta omdöme står sig även om forskning nyanserat bilden genom att framhålla att på sina håll har det funnits och odlats en tydlig regional identitet.

Mindre lättöverskådliga men kanske mer djupgående har de lokala identifikationerna varit, men dessas politiska implikationer har efter kommunsammanslagningarna mer haft formen av ”ett bortglömt kulturarv”.¹¹

Kulturpolitiken har efter de högerradikala utmaningarna och i linje med en svensk anti-nationalistisk nationalism under 1990-talet identifierat en identitetspolitik som bör stärka lokala, regionala och mångkulturella identiteter, uppfattade som en motvikt mot farliga nationella strömningar. Detta drag står nära utvecklingen inom vetenskaperna i en ömsesidigt förstärkande rörelse.

En annan typ av lösning är att normativt ta helt avstånd från denna typ av identitetspolitik som grunden för den politiska demokratin. Istället ses en bekännelse till konstitutionella värden, snarare än en ärvd gemenskap, som ett alternativ. Den senare modellen lokaliseras till den franska revolutionens statsbildning med dess universaliserande drag och den förra till den tyska identitetens förankring i språk, släktskap och historia.¹²

De kulturarvsforskare som närmast sig frågorna intar lite olika positioner. Rickard Pettersson, idéhistoriker från Umeå, menar att myndigheterna inte ska abdikera från sitt ledningsansvar – en nationell politik, bör väl rimligen vara just det?¹³ Jonas Grundberg, disputerad i arkeologi i Göteborg, argumenterar starkt för en modell där kulturarvssektorn bör odla en mångkulturellt öppen medborgarnationalism och med viss tveksamhet genuina lokala identiteter, men däremot inte vad som uppfattas som en omöjlig och tidigare

⁹ Said, 1995.

¹⁰ Till exempel Daun, 1989; Ehn, Frykman & Löfgren, 1993; Hall, 2000; Nordin, 2000. För det sistnämnda se exempelvis Svanberg, 2003; Loeffler, 2005; Grundberg, 2004.

¹¹ Aronsson, 1995; Häggström, 2000; Ekman, 1991; Gidlund & Sörlin, 1993; Aronsson, 2001.

¹² Brubaker, 1992.

¹³ Pettersson, 2003.

etablerad etniskt svensk identitet.¹⁴ Michael Landzelius, teoretiskt orienterad kulturvårdsforskare, har ett mer kritiskt program och vill skapa debatt genom att lyfta fram medvetet dolda oförrätter på rikets mest högtidliga scener: in med krigets interneringsläger på Slottsgården.¹⁵

Det finns enligt min mening en svaghet i resonemang som drar skillnaderna mellan jus soli, rättigheter knutna till ett territoriellt definierat medborgarskap, och jus sanguinis, ett medborgarskap knutet till ”blodet”, en etnisk gemenskap, längre än vad de faktiska förhållandena egentligen kan bära. De är nästan alltid mer blandade. De universella värdena är lokaliserade, inte bara till en västeuropeisk kanon utan till nationella kontexter, och omvänt så bär gruppidentiteter också på universellt syftande handlingsrekommendationer.

Mer med syfte att skapa demokratiskt igenkännande, men inte utan udd mot glömskans arkitekter, kartlägger arkeologer som Håkan Karlsson bortglömda fotbollsplaner och Mats Burström argumenterar för samtidsarkeologi. Agenda kulturarv, ett omfattande projekt vid 2000-talets början för att uppdatera kulturarvsinstitutionernas uppdrag, går minst lika långt i sitt sökande efter nya roller för Riksantikvarieämbetet och läns museerna. De bör ta en aktiv del i sökandet efter nya berättelser som kan härbärgera nya lokala, mångkulturella och könsidentiteter.¹⁶

Det är inte mycket som tyder på att kulturarvsbranschen förmått skifta från en professionaliserad expertroll, eller folkskollärares fostrande projekt till förskollärares, studiecirkeln eller alternativgruppernas stormöteslogik. Snarare ligger cirkusen eller teatern som metafor, det förflutna som underhållning och attraktion, närmare en beskrivning av en förvisso mångtydig och dominerande roll för det institutionella kulturarvet i samtiden. Parallellt fortsätter myndighetsbeslut att fördela medel, vårda byggnader och beordra utgrävningar enligt normer vars påverkan av det starka påbudet om demokratisering av kulturarvet förblir gåtfullt. Förhoppningsvis kan denna antologi bidra till att göra ett samtal om vad ett demokratiskt kulturarv kan och bör innebära till ett spännande, givande och produktivt möte. En demokratisk process kan inte fungera enbart på myndighetsorder eller fromma förhoppningar.

¹⁴ Grundberg, 2004.

¹⁵ Landzelius, 2003.

¹⁶ Lindvall & Johansen, 2002 och den hemsidan <http://ux-ra-kmsap2.raa.se/opencms/export/agendakulturarv>.

Antologins artiklar bearbetar frågan om det demokratiska kulturarvet genom att förhålla sig till frågor om relationen mellan territorier, kulturarvsinstitutioner och identiteter. De frågor som ställdes till bidragsgivarna var:

*1. Spelar samtida kulturarvsprocesser en aktiv och förändrad roll för demokratiska processer i någon/några av de inledningsvis nämnda betydelseerna?*¹⁷

2. I vad mån är de politiska målsättningarna för det institutionella kulturarvet styrande för den samlade praktiken?

3. Vilken roll spelar tidigare nationella historiska händelseförlopp, institutioner och politisk kultur jämfört med homogeniserande samhällskrafter, för svaren på de bägge första frågorna?

Alla tre frågorna är beroende av både en definition av kulturarv och den demokratiska kontexten, men på lite olika sätt: den första har gjort det nödvändigt att säga något kort om olika demokratiteorier. Synen på vad demokrati är som system eller process påverkar naturligtvis svaren på hur kulturarvsprocesser samspelar med demokratiska sådana.

Den andra frågan utgår från representativ demokrati och att beslut inom detta system är det legitima styrinstrument för det institutionella kulturarvet. Här behöver vi skjuta in att demokratiska värden inte är den enda legitimitetsgrunden för kulturarvsprocesser: vetenskap och nytta utifrån andra aspekter (kommersiell, attraktion, dygderik fostran) etc. kan mycket väl utgöra legitima grunder för 'avvikelse' från en demokratisk norm.

Den tredje frågan rör hur de nordeuropeiska staternas moderna historia har eller inte har skapat unika predikament och möjligheter för hur relationerna mellan kulturarv och demokrati (kan och bör) utformas.

Artiklarna i antologin belyser på skilda sätt dessa frågor. I det första avsnittet diskuterar forskarna de nationella sammanhangen. Alla observerar hur själva ordet kulturarv är ett begrepp som har revitaliserats i det sena 1900-talet.

¹⁷ Inbjudan innefattade uttryckligen de fem första som rör kulturarvets demokratiska roll. De fyra följande som tematiserar vetenskapens roll är mer en del av den reflexion som nu sker. Se s. 6.

Bernard E Jensens tes är att det rör sig om en ställföreträdande diskurs, ett sätt att tala och göra nationalism utan att direkt använda sig av misskrediterade begrepp som folk och nation. Han anser dessutom att detta är ett olyckligt exempel på en omedveten identitetspolitik som orsakar konflikter. De danska exemplen på hur kulturarv som begrepp entydigt pekar på en storhet i singularis, mer så än i Sverige, men framför allt genom sin öppna ambition att (re)konstruera en dansk kanon att fostra kommande generationer och invandrande nya danskar i.

De förändrade tolkningarna av historien i Estland och Finland visar på en nära länk mellan de storpolitiska förändringarna och både den politiska, akademiska och populärkulturella framställningen av den nationella historiens hjältar och fiender. Sirkka Ahonen gör en poäng av att den populära historiekulturen är *mer* etiskt orienterad än den akademiska. För henne blir den iakttagelsen inte till ett gängse klagomål på moraliserande historieberättande, utan i linje med den tyske historiedidaktikern Jörn Rüsen, en plädering för en historia som verkar bearbetande och försonande.¹⁸ Om populärkulturen ska få denna verkan får den inte blockeras vare sig av politikens krav men inte heller ge hela utrymmet åt akademins kognitiva funktioner.¹⁹

Jensens genomgång understryker likheterna i den sena introduktionen av begreppet i den svenska miljön, men skillnaderna är påfallande när vi jämför med den svenska diskussionen, i vart fall vid första påseende så genomsyrad av mångkulturell tematik. Här kommer både Tobias Hardings översikt och Sven Nilssons recept för samtid och framtid in. Harding knyter renässansen för begreppet kulturarv till ifrågasättandet av folkhemsvisionen men framför allt problematiserar han den första snabba slutsatsen. En jämförelse med Danmark och Finland skulle kunna ge om belägg för en helt annan civil och universaliserande svensk identitet än i våra grannländer.

I själva verket är Sverige mer ett exempel på en närmast förlamande paradox mellan ett nytt retoriskt innehåll som pekar mot en civil, icke-historisk, icke-kulturell medborgaridentitet och ett tyst etniskt förstått ”vi” som är svenskt, nationellt och ska hantera hela denna mångfaldstematik för att stabilisera den etniskt och historiskt traderade nationen. Ur den aspekten liknar den svenska situationen den tyska.

Det ”vi” som ber om förlåtelse i Tyskland är det etniskt tyska folket och det ”vi” som ska öppna sinnet för den mångkulturella rikedom i Sverige

¹⁸ Finns nu på svenska: Rüsen, 2004.

¹⁹ Jfr Torsti, 2003 som finner att de unga i efterkrigstidens Bosnien, dessbättre, inte tycks ha tagit till sig varken undervisningens eller populärkulturens mot grannarna riktade hatiska historiebudskap.

är det historiskt förstådda svenska folket (som kan laborera med begrepp som andra och tredje generationens invandrare).²⁰

Även Sven Nilsson tar fasta på krisen för en gemensam svensk kanon, men är öppet kritisk till skiftet från en gemensam materiellt baserad bas till en betoning av mångkulturella identiteter. Hans recept är det som på sätt och vis förenar folkrörelse- och folkbildningsförespråkare och de mer liberalt grundade försöken att väcka entusiasm för tanken på ett civilt samhälle. Bägge står självständiga i relation till politik och marknad men ses som grundläggande för vitaliteten i samhället som helhet. Ett samhällsskapande och en kulturarvsprocess nerifrån istället för från den formella politikens organ ska återställa helheten.

Man kan och bör förstås fråga sig hur dessa nationella kulturarvsdiskurser ser ut på en mer konkret nivå, exempelvis inom den kanske främsta fostrande institutionen, skolan, som ju inte räknas till kulturarvsinstitutionerna, men väl härbärgerar dess prioriterade målgrupp, barn och ungdomar. KG Hammarlund konstaterar det dubbla talet där också. I retoriken finns kulturpolitikens värden om jämbördig dialog, men i realiteten är det en territoriellt förstådd svensk kulturhistoria som befästs i de flesta ämnen.

Något mer bestämt om vad som åstadkoms i termer av historiemedvetande hos elever eller medborgare vet vi rent allmänt mycket lite om. Befolkningen, kunderna, medborgarna, eleverna är än så länge märkvärdigt frånvarande som studieobjekt i kulturarvsforskningen och dyker bara upp helt sporadiskt.²¹

I Tyskland ställer ett polariserat inlägg frågan om politikens gränser: Vad bör staten göra? Det synliggör den representativa demokratins paradoxer. Om inte människor kan övertygas om värdet av kulturarvet, exempelvis det pietetsfulla bevarandet av byggnader eller fornminnen, finns då ett så starkt allmänintresse att den privata äganderätten ska kränkas av politiskt tvång? Cornelius Holtorf ger glimtar från debatten som visar att föreställningen om att kulturarvet faktiskt är ett kollektivt intresse, som får ”kränka” den privata äganderätten är starkare företrätt än dess motsatts, i vart fall inom den debatterande offentligheten, även om de kan inse att legitimitetsgrunden är vacklande. Förutom det liberala frihetsargumentet framfördes också argument att en expanderande bevarandepraktik i realiteten devalverar värdet av det bevarade – borde inte något kunna avföras också? Det är bättre om civilsamhället självt organiserar sina intressen och om staten ska stå för folk-

²⁰ Jfr Selling, 2004.

²¹ Den historiedidaktiska forskningen kan bidra med en inspirerande ambitionsnivå i det europeiska projektet Youth & History. Angvik & Borries, 1997.

viljan så ska det vara på demokratisk och inte på vetenskaplig grund (som visar sig vara en dimridå för partikulära estetiska och traditionella idiosynkrasier och inte kunskapsmotiverade).

Även i den svenska kulturmiljölagen står det att kulturarvet är allas ansvar och i Agenda Kulturarvs anda ser man värdet av att andra än myndigheterna tar ansvar och formulerar sina värderingar. Men vad händer då man inte kommer överens? Får RAÄ eller privatpersonen eller företaget rätt i sin tolkning? Holtorf kritiserar starkt RAÄ:s demokratiretorik för att bara vara munväder och det är uppenbart att legitimitetsproblematiken uppfattas som akut också för de traditionella svenska kulturarvsinstitutionerna.

Något närmare befolkningen kommer vi i artiklar av Torunn Selberg, Johan Samuelsson, Carsten Tage Nielsen och Annika Alzén. Vi ser, framför allt genom Niensens artikel, hur det regionala historiebruk som både EU och den nationella kulturpolitiken ser som mer demokratisk och utvecklingsbar tar sig många former. Även för den tid som brukar beskrivas som historielöshetens höjdpunkt visar Samuelsson hur aktiv en stad som Eskilstuna är för att definiera sin identitet och hitta både legitimitet och riktningvisare för framtidsvägen. På liknande sätt som Ahonen visar att den nationella självförståelsen varierar visar Samuelsson detsamma för den lokala berättelsen: stålstaden 1959 blir den post-industriella staden år 2000.

För Selberg och Alzén är befolkningens historiebruk i fokus, både som engagerade arrangörer och besökare. De festivaler som ordnas i Norge exemplifieras med två olika miljöer där pilgrimsresan till Selja representerar ett högtidligt kulturarv med kristnande och moderna pilgrimsfärder som slår en brygga, och mynt, av den äldsta historien. I Finnskogarna tar periferin istället en karnevalisk revansch på den stora historien och centralmakten genom att identifiera sig med sitt finska ursprung. En slags regionalistisk mångkultur aktiveras. Alzén befinner sig i Blekinge, ett område som också tagit emot en stor grupp finska invandrare under 1600-talet då den svenska ockupationsmakten rustade upp till havs. Detta kulturarv är dock inte aktualiserat i de guidade turer besökarna måste följa om de vill in på det fortsatt militära området i världsarvet Karlskrona. I de guidade turerna är det guiderna själva som bestämmer innehållet, relativt obekymrade om kulturpolitikens målsättningar och med klassisk blandning av folkbildning och underhållning – precis vad åhörarna förväntar sig.

Än mindre aktualiseras öppet konflikter eller svåra sidor i kulturarvet i den Varvshistoriska förening som Marinmuseet själv tagit initiativ till. Engagemanget från dessa historieentreprenörer är det inget fel på och förslagen ligger mer i linje med kulturarvet som ekonomisk resurs i ett upplevelsesamhälle än med vare sig ett pietetsfullt bevarande till varje pris eller en representation av underprivilegierade grupper. Den oppositionella kraften

som fanns i 1970-talets grävrörelse där arbetsplatshistorien utforskades har här snarare blivit en utmaning mot själva kulturarvsinstitutionerna. Förnyelsekraften ryms inte helt inom den motsägelsefulla ram som den nationella politiken dragit upp. Konflikterna mellan klassiskt bevarande, kulturpolitikens mål och marknadsorienterad utveckling går inte att sopa under mattan i längden.

Än tydligare blir den politiska nivåns betydelse för initiativ som Öresundsregionen. Det är helt enkelt en beställning på regional historia och identitet eller i vart fall identifikation som ligger på bordet för Carsten Tage Niensens regionala uppdrag. Den väg han söker sig för att svara på utmaningen är att inte se regionen som en minination utan som ett svar på den senmoderna flexibla kapitalismen där behovet snarare är en individuell identifikation med förändring, mångfald och rörelse mer än grupptillhörighet. De politiska implikationerna av detta för nationalstaterna är fortsatt oklara.

Det gäller också i hög grad den diskussion som i sista delen gäller den mångkulturella problematiken. Birgitta Svensson utvecklar principiellt skillnaderna mellan olika sätt att tolka den mångkulturella utmaningen för politikens villkor: är det en tydligare inkluderande hybriditet eller en tydliggjord olikhet, som är eller bör vara svaret? I Silvén's skisserade undersökning tycks svaret från minoriteterna i pågående kulturarvsprocesser luta åt synliggjord olikhet som huvudtendensen. I vart fall i första skedet är kraven på synliggörande av olikhet och representation av olika minoriteter i det offentliga kulturarvsrummet överst på agendan. Samtidigt kan man konstatera att det än en gång är den nationella politiken som slår fast att det är samer och tornedalingar som är urfolk och minoriteter och inte jamtar eller skåningar, som också visat ambitioner på området.

Definitioner som kräver historiska och långvariga band för minoritetsstatus liknar i påfallande grad dessutom de kulturnationalistiska vikonstruktioner som man säger sig vilja dekonstruera. Silvén ser möjligheterna för en demokratisk kulturarvs politik för minoriteterna, men då inte bara som en blomma i den svensk nationellt definierade rabatten, utan som ett perspektivskifte där själva utgångspunkten är att detta är Sverige, och det kräver ett synliggörande av den hand som så hårdhänt skördat och placerat dem på sin plats.

Teaterspelen i Alvastra gestaltar tre demokratiska dimensioner. Det är ett kollektivt arbete baserat på ett traditionellt kulturarv, en klosterruin men utvecklas genom auktoritär tolkning av traditionen. Arbetet har stöd av och betydelse för hur den lokala och regionala demokratiska apparaten förstår sitt ansvar och ser sin identitet gestaltad, men arrangeras flera år också med stöd av EU-medel. Till sist ger innehållet ett återberättande av en nationell

historia som hanterar dagsaktuella frågor om invandring, kultur och identitet i mytologisk form och även ansluter till strider om var nationens vagga kan sägas ha stått. Fenomenet är ett gott exempel på att ett historiebruk i kulturarvsform bär på flera parallella demokratiskt relevanta bearbetningar. Den lärdom de bär på är inte självklar: hur ska åhörarna tolka att det goda och enkla Ommafolkets kultur förstörs av de invandrande krigiska vikingarna? Kulturpolitiskt bryts här konstpolitiska krav på hög kvalitet, med demokratipolitisk vilja till bred delaktighet, kunskapspolitiska krav på gott kunskapsunderlag och kulturarvpolitisk vilja till stöd till lokal identitetsrepresentation som måhända också har ålderdomliga ideal om just nationell tillhörighet hotad av invandrande kulturer. Vi kan skönja delar av resultaten av denna komplexa dynamik, men vet generellt mycket lite om de sammansatta effekterna av kulturarvens demokratiska praktik.

Kanske hamnar vi här åter i den förhoppning som Ahonen uttrycker som möjlig. Jörn Rüsen länge argumenterat för som historiens dagspolitiska relevans och filosofen Nancy Fraser och Birgitta Svensson menar utgör en möjlighet, att en etisk dimension i kulturarvet kan fungera bearbetande eller transformativ och inte bara förstärkande för de kulturdrag som skiljer åt?

Återigen blir allt så mycket svårare, men också synnerligen intressant när vi följer med Kenneth Nordgren till skolans värld. Då förstår vi plötsligt att utrotandet av de kristna skedde inte bara i första världskrigets Turkiet i vardande, eller på Västbanken, eller på Manhattan. Berättelser om detta är en levande verklighet för skolungdomar i dagens Sverige och ”finns” därmed i det erfarenhetsrum som formar de överlappande framtidshorisonter som bygger handlingsberedskap hos dagens svenskar. Om vi kan låta bli att isolera deras erfarenheter till kategorin andra generationens invandrare. Det är en utmaning som vilar på såväl kunskapsproducenter, massmedia som på politiken. Samtidigt kan frågan inte reduceras till en fråga om ordval. Utlämningar blev på 60-talet invandrare utan att vardagsrasism och diskriminering avskaffades.

Det tycks som om även den senare tidens retorik från kulturarvshåll visar sig vila på en solid grund av nationellt integrativt kunskapsintresse. Om den stormaktstida svenskens hjärta skulle svälla av forna tiders hjältedåd och Skansenbesökarens klappa till folkviseton så ska vår egen tid skapa gemenskap genom ett tillägg till detta från de nya svenskarna. Detta kan inte framstå som särskilt radikalt eller krävande, blott i konsekvens med en gammal logik.

Till och med den kritiska expansionen kan ses som ett inlägg i skapandet av en trovärdig integrativ modell. Undertryckta sanningar hotar att underminera – fram med dem i ljuset så de kan vävas in i en förnyad demokratisk

berättelse. En mer svårhanterlig innebörd av demokratibegreppet står det deltagaraktivistiska för. Det kan slå hårt både mot den representativa demokratis valda företrädare och mot expertisens utsagor, lika hårt som andra begrepp som ofta ställs mot politiken: marknad och privatisering.

Den dynamik som synliggörs här är inte ny. 1800-talets framtidssökande visar påtagliga likheter med vår egen tid. Det betyder inte att vi enkelt kan förutse hur vår tids järnvägar, museer och demokrati kommer att byggas, lika lite som 1800-talet kunde överblicka vart de var på väg. Vi ser ändå att förståelsen av det förflutna inte bara är en del av en sådan infrastruktur utan av själva samhällsbyggandet på en grundläggande nivå. Synliggörandet av dolda konflikter och missad dynamik i detta bygge är oundgängliga för resan.

REFERENSER

- Angvik, Magne & Bodo von Borries, 1997. *Youth and history. A comparative European survey on historical consciousness and political attitudes among adolescents.*
- Anshelm, Jonas, (red.), 1993. *Modernisering och kulturarv. Essäer och uppsatser.*
- Aronsson, Peter, 1995. *Regionernas roll i Sveriges historia.*
- Aronsson, Peter, 2001. *Lokalt folkstyre - kulturarv som utmanar.*
- Aronsson, Peter, 2004. *Historiebruk - att använda det förflutna.*
- Aronsson, Peter & Magdalena Hillström, (red.), 2005. *Kulturarvens dynamik. Det institutionella kulturarvets förändringar.*
- Bauman, Zygmunt, 1991. *Auschwitz och det moderna samhället.*
- Beckman, Svante, 1993. "Oreda i fornsvängen." I *Modernisering och kulturarv.* Jonas Anshelm, (red.).
- Beckman, Svante, 1998. "Vad vill staten med kulturarvet?" I *Kulturarvets natur.* Annika Alzén & Johan Hedrén, (red.).
- Berger, Peter L. & Thomas Luckmann, 1967. *The social construction of reality : a treatise in the sociology of knowledge.*
- Brubaker, Rogers, 1992. *Citizenship and nationhood in France and Germany.*
- Daun, Åke, 1989. *Svensk mentalitet: ett jämförande perspektiv.*
- Ehn, Billy, Jonas Frykman & Orvar Löfgren, 1993. *Försvenskningen av Sverige: det nationellas förvandlingar.*
- Ekman, Ann-Kristin, 1991. *Community, carnival and campaign : expressions of belonging in a Swedish region.*
- Gidlund, Janerik & Sverker Sörlin, 1993. *Det europeiska kalejdoskopet: regionerna, nationerna och den europeiska identiteten.*

- Grundberg, Jonas, 2004. *Historiebruk, globalisering och kulturarvsförvaltning. Utveckling eller konflikt?*
- Hall, Patrik, 2000. *Den svenskaste historien. Nationalism i Sverige under sex sekler.*
- Hobsbawm, Eric J. & Terence O. Ranger, 1992. *The invention of tradition.*
- Horkheimer, Max & Theodor W. Adorno, 1981. *Upplysningens dialektik: filosofiska fragment.*
- Häggström, Anders, 2000. *Levda rum och beskrivna platser : former för landskapsidentitet.*
- Landzelius, Michael, 2003. "Commemorative dis(re)membering: erasing heritage, spatializing disinheritance." I *Environment and Planning*, **21**, p. 195-221.
- Lindvall, Karin & Birgitta Johansen, (red.), 2002. *Inspiration - diskussion.*
- Loeffler, David, 2005. *Contested landscapes/Contested heritage : history and heritage in Sweden and their archaeological implications concerning the interpretation of the Norrlandian past.*
- Lowenthal, David, 1996. *Possessed by the past: the heritage crusade and the spoils of history.*
- Nordin, Jonas, 2000. *Ett fattigt men fritt folk. Nationell och politisk självbild i Sverige från sen stormaktstid till slutet av frihetstiden.*
- Pettersson, Richard, 2003. *Den svenska kulturmiljövårdens värdegrunder. En idéhistorisk bakgrund och analys.*
- Putnam, Robert D., 2001. *Bowling alone : the collapse and revival of American community.*
- Putnam, Robert D., Robert Leonardi & Raffaella Y. Nanetti, 1992. *Making democracy work : civic traditions in modern Italy.*
- Rothstein, Bo, 1994. *Vad bör staten göra? Om välfärdsstatens moraliska och politiska logik.*
- Rüsen, Jörn, 2004. *Berättande och förnuft. Historieteoretiska texter.*
- Said, Edward W., 1995. *Orientalism.*
- Selling, Jan, 2004. *Ur det förflutnas skuggor. Historiediskurs och nationalism i Tyskland 1990-2000.*
- Svanberg, Fredrik, 2003. *Decolonizing the Viking Age 1.*
- Torsti, Pilvi, 2003. *Divergent Stories, Convergent Attitudes. A Study on the Presence of History, History Textbooks and the Thinking of Youth in post-War Bosnia and Herzegovina.*
- Trägårdh, Lars (red.), 1995. *Civilt samhälle kontra offentlig sektor.*
- Uddhammar, Emil, 1993. *Partierna och den stora staten. En analys av statsteorier och svensk politik under 1900-talet.*